

PAPER DETAILS

TITLE: PUSKIN'IN ESERLERİNDE YETKİNLİK ARAYISI: PAUL VALERY'NİN SANAT GÖRÜŞÜ
EKSENLI DEGERLENDIRMELER

AUTHORS: Ugur KESKIN

PAGES: 196-215

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1475872>

PUŞKİN'İN ESERLERİNDE YETKİNLİK ARAYIŞI: PAUL VALERY'NİN SANAT GÖRÜŞÜ EKSENLİ DEĞERLENDİRMELER

Prof. Dr. Uğur KESKİN

Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi

ugurkeskin@anadolu.edu.tr

ORCID: 0000 0003 2740 4120

Öz

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in (1799-1837) eserlerini verdiği yıllar, romantizm akımının etkili olduğu bir dönemin içinde yer almaktadır. Romantizmin baskın olduğu böylesi bir dönemde Puşkin, gerçekçi edebiyatın öncü eserlerini yazabilmiştir. Edebiyatın belirli bir türüyle yetinmeyen Puşkin, yazın alanının çeşitli türlerinde eserler yazmıştır. Kendi ülkesinde şair olarak ünlenen Puşkin, çeviri zorluklarından kaynaklanan nedenlerden dolayı başka ülkelerde daha çok düzyazı eserleriyle tanınmaktadır. Bu makalede, Puşkin'in eserleri incelenmiş olmakla birlikte çalışma, hem şair hem de sanat eleştirmeni olan Paul Valery'nin sanat perspektifi kapsamındaki bir kuramsal bağlamda yürütülmüştür. Puşkin, yazdığı eserlerde, edebi anlatılarda olması gereken niteliklere yönelik olarak çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Puşkin'in edebi sanatlara ilişkin görüşleri, anlatı yetkinlikleri ekseninde açıklanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmaya uygun bir biçimde yapılandırılan çalışma verileri, doküman incelemesi metoduyla ele alınmıştır. Puşkin'in eserlerinin içerikleri, Valery'nin sanatsal perspektifi ekseninde ve anlatı yetkinliği alanına konu edilebilecek bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Puşkin, Paul Valery.

THE SEARCH FOR COMPETENCE IN PUSHKIN'S WORKS: PAUL VALERY'S APPROACH TO ART AXIAL ASSESSMENTS

Abstract

The years Alexander Sergeyevich Pushkin (1799-1837) gave his works are in a period when the romanticism movement was effective. In such a period when romanticism was dominant, Pushkin was able to write pioneering works of realist literature. Not content with a particular genre of literature, Pushkin wrote works in various genres in the field of literature. Pushkin, who is famous as a poet in her own country, is more known in other countries for her prose works due to the difficulties of translation. In this article, although the works of Pushkin are

examined, the study has been carried out in a theoretical context within the scope of the art perspective of Paul Valery, who is both poet and art critic. Pushkin put forward various opinions regarding the qualities that should be in literary narratives in his works. Pushkin's views on literary arts were tried to be explained in the axis of narrative competencies. The study data, structured in accordance with qualitative research, were handled with the document review method. The contents of Pushkin's works have been evaluated in the axis of Valery's artistic perspective and within a framework that can be subject to the field of narrative competence.

Keywords: Art, Pushkin, Paul Valery.

GİRİŞ

Ege Bölgesinin çeşitli alanlardaki avantajlı konumu, anlatı sanatlarının gelişimine belirgin katkılar sağlamıştır. Milattan önce beşinci yüzyılda Antik Yunan'da yönetici olan Perikles, sanata ve sanatçılara özel bir öncelik vermiştir. Ülkenin en üst düzey yöneticisi olan Perikles tarafından himaye edilen bu anlayış, sanatsal yetkinliği de tarihsel zirve noktalarından birine taşımıştır.

Hem sanat hem de tarih alanındaki felsefi çalışmalarıyla bilinen Hegel, Perikles dönemine özel bir vurgu yapmaktadır. Hegel'e (2011a: 44) göre Perikles'in, söylevleriyle seslenmiş olduğu halktan çok belirgin kişilikler doğmuştur. Thukydides, Sokrates, Platon ve Aristofanes başta olmak üzere bu kişilikler, yüzyıllara uzanan klasik anlatı sanatları ortaya koymuşlardır. Nüfusun çok büyük bir kısmını oluşturan kölelerin herhangi bir hakka sahip bulunmadığı bu döneme özgü doğrudan demokrasi anlayışının, etkili konuşma yetkinliğine olan katkısını Hegel (2011a: 52) şu sözlerle ifade etmektedir: "Demokraside halkın önünde konuşmak, onlara bir şeyi tasarımılanabilir kılmak özel bir gereksinimdir ve bu onların özsel olarak görmeleri gereken bakış açısını uygun bir biçimde gözler önüne sermek demektir. Burada anlığın eğitimi zorunludur ve bu jimnastiği Yunanlılar Sofistlerden kazandılar."

Yukarıda ifade edilen köleci toplum yapısı, Antik Yunan site devletlerinde soylu kesimin aylıklığa dayalı yaşam anlayışını benimsemesine yol açmıştır. Çalışmanın hor görülerek söz söylemeye önem verilen bu dönemde, siyasette etkin olmak isteyen aristokratlar, Sofistler gibi retorik alanında ders verenlerden hitabet öğrenimi alarak etkili ve güzel konuşma hususunda yetkinleşmeyi amaçlamışlardır.

Antik Yunan döneminde, site topluluğunu ilgilendiren olaylar genellikle "agora" adı verilen halk meydanlarında tartışılmaktadır. Halk idaresinde ikna edicilik değer kazandığı için yöneticilerin retorik yetkinliğe sahip olmaları gereği ortaya çıkmaktadır. Demosthenes, Perikles ve Aeschines dönemin tanınmış hatipleri arasında yer almaktadır (Dervişoğlu ve Yılmaz, 2005: 9). Milattan sonra 46-119 yılları arasında yaşayan Plutarkhos, *Paralel Hayatlar* adlı biyografik eserinde Yunan ve Romalı kahramanları birbiriyle karşılaştırmaktadır. Yunan Demosthenes ile Romalı Cicero, ortak özellik bakımından ele alındığında, retorik alanına çok ilgi duymuşlar, bu konudaki yeteneklerini geliştirebilmek için olağanüstü ve sıra dışı bir

gayret sarf etmişlerdir. Döneminin ünlü hatiplerinden birinin mahkemedeki başarılı konuşmasına gıpta eden Demosthenes, o günden sonra yaşlıları gibi oynamamaya, diğer derslere önem vermemeye başlamış, durmaksızın konuşma yeteneğini geliştirmeye yönelmiştir. Perikles'in ses tonu, kalabalıklar karşısındaki duruşu ve bütün konularda daima hazırlıklı olarak konuşmasını kendisine örnek edinmiştir (Plutarkhos, 2020: 6-9). Cicero ise, gür ve saygı uyandırıcı bir sese sahip olmasına rağmen sesi sert ve işlenmemiştir, heyecanına ya da sinirine yenik düşebilmekteydi. Plutarkhos (2020: 35-37), Cicero'nun yeteneğini nasıl işlediğini karşılaştırmalı olarak şu şekilde ifade etmektedir: "Cicero'nun da Demosthenes gibi rol yapma sorunu vardı, bunu komedyay oyuncusu Roscius ve tragedyay yazarı Aisopos'un yardımıyla yenebildi... Cicero zamanla rol yapma yeteneğini geliştirerek dinleyicileri ikna etmekte çok başarılı oldu."

Platon'a (2017: 56) göre insan ruhu, doğuştan gelen birtakım niteliklere sahip bulunmaktadır. Ona göre, insanların en iyileri müzik, felsefe veya estetiğe meraklı olarak dünyaya gelmektedir. Yasalara uyan kral veya cesur komutan, devlet adamları, ahlaklı tüccar şeklinde hiyerarşik bir biçimde devam eden toplam dokuz grup insan bulunmaktadır. Platon, "şair veya benzetme yapan sanatçılar" diye nitelediği insanları altıncı gruba dâhil etmektedir. Her bir gruptaki insan, doğuştan gelen temel özellikler ve kaderden aldığı "pay" nispetinde yeteneklere sahip bulunmaktadır. Platon'un bakış açısına göre belirli bir yetkinliğe ulaşabilmek için doğuştan gelen bir yatkınlığa sahip olmak gerekmektedir. Diğer bütün yetkinlikler gibi sanatsal yetkinlik de doğuştan gelen yatkınlığı gerekli kılmaktadır. Platon, sanatsal yetkinliğin, konuşma ile ilgili olanını söylev (retorik-belagat) yetkinliği olarak değerlendirmektedir. Retorik sanatından, topluma ve bireye fayda gelmeyeceğini öne süren Platon (2009: 43) retorisi "kandırma sanatı" şeklinde ifade etmektedir. Retorisi olumlu karşılamayan Platon (2009: 58), silah şeklini alabilecek bu söylev sanatının, dikkatli olunmaması durumunda, sahip olunan ustalığın (yetkinliğin) kötüye kullanılabileceğini vurgulamaktadır.

Aristoteles (2019: 175) genel anlamda yetkinliği, iyi nitelikleri bakımından onu aşan hiçbir şeyin bulunmadığı, türce hiçbir eksiği olmayan şeklinde açıklamaktadır. Aristoteles (2019: 165) yetkinliği, daha iyiye yönelmiş bir etkilenim olarak izah etmekte, amaçlanan en iyi biçimde ya da tercihe göre gerçekleştirme ilkesi kapsamında değerlendirmektedir. Bu ilkeyi açıklarken verdiği örneklere konuşma eylemini de eklemektedir. Aristoteles'e göre, konuşma etkinliğinin güzel ya da arzu edildiği gibi yapılamamasını, "konuşma gücünü taşıyama" ile açıklamaktadır.

Dokuzuncu yüzyıl düşünürü Ebu Osman Cahiz, yöneticinin sahip olması gereken ideal nitelikler ve etkili idari uygulamalara ilişkin Halife Memun ve Mütevekkil'e kapsamlı tavsiyeler içeren eserler sunmuştur. Abbasi sarayında gayri resmi bir görevli olarak üstlendiği bu rol, Cahiz'e, yöneticilere düzenli olarak ulaşmasını mümkün kılmıştır. Retorik alanındaki yetkinliği ve gücendirmeden öğüt verebilme becerisi, yeteneklerinin saray amaçlarına uygun bir biçimde kullanılabilesini sağlamıştır (Kechichian ve Dekmejian, 2009: 30-31).

Novalis (2003: 14-19); tarih, felsefe, şiir, müzik ve dram gibi anlatı alanlarını “serbest sanatlar” diye ifade etmektedir. Aynı potada erittiği anlatı sanatlarını yetkinlikle kullanabilenleri “düşünce elçisi” olarak ifade etmektedir. Novalis’e (2003: 22) göre, sıradan insanlarda bir cevher halinde olan ruh, bu sanatlara eğilimli olanlarda, dış etkenlere gereksinim duymadan veya mekanik yasalarla ayarlanmadan, tümüyle kendiliğinden gelişen bir kişisel yetkinlik olarak belirginlik kazanmaktadır.

Kierkegaard (2020: 29), hitabet yeteneğine sahip olmanın tek başına yeterli olmadığını, bu yeteneği gösterebilmek için yetenek sahibinin eline fırsat geçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kierkegaard (2017: 110), böylesi bir fırsatı ele geçirerek, yüksek duygulara ulaştıran hitabette bulunabilen konuşmacıyı, dinleyici ile arasındaki ilişki boyutuyla ele almaktadır. Örnek olarak Kierkegaard, tiyatro sahnesindeki söylemleri retorik açıdan kendi bakış açısıyla ve biraz da farklı bir biçimde açıklamaktadır. Tiyatro sahnesinde rol alan aktörün, göz boyayıcı bu sanatın hünerli anlatımlarında her kelimeyi kendisinde bütünleştirdiğini öne süren Kierkegaard, suflörün, aktöre söyleyeceği sözleri fısıldıyor olmasına karşılık, aktörün bu sözleri tekrarlamasının ana ilgi kaynağını ve sanatın cazibesini ortaya çıkardığını ifade etmektedir.

Edebiyat teorisi, ilk olarak genel sanat teorisi içinde yer almış ve bu yeni söylemin ilk büyük taşıyıcıları Lessing ve Kant olmuştur. Edebiyatın özerkliğinin tarifi ise özellikle Schlegel ve Novalis ile Schelling ve Hegel sayesinde gerçekleşmiştir (Todorov, 2018: 21). Son yüz elli yılda oluşmuş bir edebiyat teorisi arandığında, bunu şair ve romancıların yazdıklarında aramak gerekmektedir. Flaubert’den Mallarme’ye ve Valery’ye kadar yazarlar Alman romantiklerinin işlevine benzer bir rol üstlenmişlerdir (Todorov, 2018: 22).

Yukarıdaki anlatımlardan da anlaşılabilceği üzere antik çağdan itibaren düşünür ve yazarlar gerek sanatsal yetkinlik, gerekse anlatı yetkinlikleri üzerine çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı biçimde aktarıldığı üzere, hem düşünür ve yazarlar arasında hem de diğer insanlar arasında “doğuştan mı sonradan mı” tartışması süregelmiştir. Bazı düşünür ve yazarlar sanatsal yetkinliğin doğuştan gelen yönlerini ön plana çıkarırken, diğer bazı düşünür ve yazarlar ise sonradan edinilen yönlerini ön plana çıkarmışlardır. Söz konusu öne çıkarma, elbette ki karşıt görüşü tümüyle yok saymamakta, adından da anlaşıldığı üzere, “önceleme” şeklindeki düşünsel bir soyutlama olarak belirginlik kazanmaktadır. Bu konudaki üçüncü bakış açısı ise daha dengeli bir görüş ortaya koymakta, tek yönlü vurgulamalardan kaçınarak, yetkinliğe iki yönlü bir yaklaşım getirmektedir. Nitekim Kant da kapsamlı felsefi yaklaşımını ortaya koyarken sırasıyla salt akli ele almış, daha sonra ise bunun karşıtı olarak da pratik akli ele almıştır. Birbirleriyle karşıtlık içinde bulunan bu (tek yanlı) vurgulamaları, iki ayrı eleştirel başyapıtında tartışarak, salt anlamdaki akılcılığın da deneyimciliğin de yalnız başına kaldıklarında izah güçlerinin zayıfladığını belirlemiştir. Üçüncü eleştirel başyapıtında ise yargı gücünü ele alarak; salt akıl ya da pratik akıl ile açıklanamayacak olan sanatsal/estetik yargı gücü üzerinde durarak, bu makalenin de üzerine temellendiği yapının oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Yalnızca sanat alanında değil; kültürel, sportif ve iş yaşamı gibi alanlarda da salt yetenek ya da salt (sonradan) edinim/çalışma yeterli görülmemektedir. Doğuştan gelen saf yeteneklere sahip nice bireyin, geliştirici bir çaba içinde bulunmadığı takdirde yetkinlik (mükemmellik/olgunluk/kemâlât) ile taçlanamadığı bilinmektedir. Bu makalede, sanat evreninde şiir dışında kalan anlatılara ilişkin yetkinlik konusu üzerinde durulmaktadır. Söz konusu bağlamda, edebiyatın çeşitli dallarında (şiir, roman, hikâye, poema, tragedy, masal) eserler veren Puşkin'in, poetik dışında kalan anlatı yetkinlikleri konusunda öne sürdüğü görüşler ele alınmaktadır. Çok sayıdaki eserinde dağınık bir biçimde ileri sürdüğü bu görüşlerin, kuramsal izahıyla birlikte ortaya konulabilmesi için makalede Valery'nin sanat teorisinden yararlanma yoluna gidilmiştir.

1. FELSEFİ VE TEORİK ARKA PLAN

Aşağıdaki alt başlıklarda, bu makalede üzerinde durulan başlıca kavramlara ilişkin anlatımlara yer verilmektedir.

1.1. Yetkinlik Kavramı

“Yetkin” kavramı *Türkçe Sözlük*'te (2011: 2586) “gerekli olgunluğa erişmiş, kâmil” şeklinde ifade edilmektedir. Yaşamın bütün alanlarında olduğu gibi yazınsal alanda da yetkinlik arayışı içinde bulunan bireyler olagelmıştır. Yazınsal anlatılarda yetkinlik arayışı denildiğinde Valery, Proust ve Mallarme gibi isimler akla gelmektedir.

Proust'un (2020: 12-13) yetkin olma arayışı, aile büyüklerinden kendisine yansıyan bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Proust, gündelik yaşamın her alanında mükemmeliyetçi birer kişilik olarak betimlediği büyükbabası ve büyük halasından edindiği yaşam anlayışını, yazınsal alana uyarlamıştır. Yetkinliği, dünyanın geri kalanından daha başka ve güzel hâle getiren şey, yaratıcılığa verilen izlenim ve bulunması zor bir yansıma olarak tanımlayan Proust (2020: 32), sanatçı ve yazarların da üstün çabasının, değersizliğin perdesini kaldırarak yetkinliğe yaklaşmayı sağladığını ifade etmektedir.

Valery ve Proust, edebi eserlerde estetiği ve yetkinliği ön plana çıkarmaktadırlar. Türkiye'de Ahmet Haşim ile Yahya Kemal, Fransa'da ise Valery ve Proust, edebiyatın siyasal ve sosyal tahakküme girmesini ve propaganda aracı olmasını yadsımışlardır. Onlara göre, müzik ve resim gibi edebiyatı da güzel sanat olarak kabul etmek gerekmektedir. Ayrıca Tanpınar'ın eleştirel çalışmalarına bakıldığında da, yazınsal dilin kullanımı konusunda yetkinlik ile aynı anlama gelen mükemmeliyet kavramlarını sıklıkla kullandığı görülebilmektedir (Kaplan, 2013: 5; Arslan, 2018: 9).

Doğuştan ya da Esin (İlham) Yoluyla Edinilen Nitelik Olarak Yetkinlik: Genel anlamdaki sanatsal yetkinliklerin ve söyleme dayalı (retorik) yetkinliğin, doğuştan gelen veya esinlenmeyle ortaya çıkan bir nitelik olduğunu öne süren görüşler aşağıda sıralanmaktadır.

Hesiodos (2020: 3-4), kendisinin, zavallı bir çoban olmasına rağmen eserlerini, tanrısal bir esin sayesinde kelimelere dökemediğini ifade etmektedir. Hesiodos (2020: 6), başta krallar olmak üzere, insanlardaki güzel söz söyleme yetkinliğinin, esin perileri (Musalar) ve okçu Apollon'dan bahsedilen bir nitelik olduğunu belirtmektedir.

On ikinci yüzyıl düşünürü İbn Tufeyl'e (2020: 71) göre sahip olunan simgesel "güç" unsurları, kimilerine çalışmaksızın, salt ilahi bir vergi olarak doğuştan bahşedilmektedir. İbn Tufeyl (2020: 125), yetkinlik konusundaki bakış açısını "Hay" isimli anlatım karakteri üzerinden şu şekilde ifade etmektedir: "Hay, ne kadar yetkin nitelik varsa, tümünü araştırdı. Bütün bu nitelikler, o bağımsız Özne'nin (Allah'ın) eseri olarak var oluyordu. Bu niteliklerin Özne'ye ilişkinliği, aynı nitelikleri taşıyan nesnelere ilişkinliğine oranla daha yerinde, daha uygundu." İbn Tufeyl ile yaklaşık aynı dönemlerde yaşamış olan Sühreverdi de yetkinlik sahibi bireylerin sezgi, ilham ve keşif gibi özelliklere sahip bulunduğunu, bu niteliklerin ise akıl yürütmenin çok üstünde yer aldığını ileri sürmektedir. Söz konusu özellikler, modern filozof Bergson tarafından "intuition" kavramıyla ifade edilmektedir (Ülken, 2020: 217).

Shakespeare (2019: 44), antik Yunan'daki dokuz ilham perisi olan musalara gönderme yapmakta ve yazdığı eserleri esinlenerek kaleme aldığını dile getirmektedir. Hatta sevgiliye övgüde (sitayişte) bulunarak onu, ilham dünyasına esin saçan onuncu peri olarak ifade etmekte, yazın yetkinliği olmayanlara bile esin verebileceğini belirtmektedir. Montesquieu (2020: 22) ise yüceliğin ifade biçimi olarak betimlediği sanatı, doğuştan gelen bir yetkinlik olarak görmektedir. "Başka türlü yaratılmış olsaydık, başka türlü görür ve hissederdik. Makinemizdeki organlardan biri, bize değişik bir belagat yeteneği, başka bir şiir verirdi hatta aynı organların birbirleriyle başka şekilde bir araya gelmesinden bambaşka bir şiir ortaya çıkardı" diyen Montesquieu (2020: 23-24), bu ifadelerinden de anlaşılabilirliği üzere, yaşadığı dönemin baskın görüşünü dile getirmektedir.

Descartes (bkz. 2019: 120-122) ve Mettrie (bkz. 1980) gibi düşünürler, insanı, başlangıç verileri girildiğinde, öngörülen çıktılarının alınabileceği kurulu bir düzenek olarak algılamaktadır. Zira özellikle on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında buhar gücünün keşfi, Fransız devrimi, makineleşme, burjuvalaşma ve endüstrileşme yönündeki gelişmelerin doğal bir sonucu olarak tektipleşmiş insan anlayışı oraya çıkmış, akılcı yaklaşım egemen hâle gelmiştir. Bilgiye ulaşmanın biricik yolunu akılcı, rasyonel ve gerçekçi bilimsellikte bulan bu güçlü inanışın kâfirleri ise, bilgiye ulaşmada duygu ve sezginin de önemini vurgulayan romantikler olmuştur. Sanatı yozlaştırma tehdidini beraberinde getiren gelişmeler nedeniyle gerçeği kavrama bakımından, anlatı sanatları, romantikler için temel dayanak noktasını teşkil etmiştir. Kişiyi silikleştirerek bulanıklaştıran akılcı eğilimlere tepki olarak, sanata sarılma gereği hisseden romantik anlayış giderek belirginleşmiştir. Unutulmaya yüz tutan bireyselliğin, sanat sayesinde estetize edilerek yeniden yetkin kılınabileceği, tam anlamıyla yetkin kılınamasa bile en azından daha ehil hale getirilebileceği görüşü benimsenmeye başlamıştır. Romantizm dönemindeki sanatsal yetkinlik anlayışı, klasik anlayıştaki gibi bütünü eksiksiz bir biçimde temsil eden eserler ortaya koyma çabası ile bağdaşmamaktadır. Parçalı gerçeklik anlayışına yönelimin olduğu bu dönem, sanat anlayışına da yansımıştır. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında eserlerini kaleme alan Hegel'in de sistematik/bütüncü felsefe anlayışının son temsilcisi olması da, söz konusu anlayışa yönelimi açıkça ortaya koymaktadır.

Kant, *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler* adlı eserinde sanatsal yetkinliği, tıbbın babası sayılan Hipokrat tarafından ileri sürülen "dört sıvı kuramı" bağlamında

açıklamaya çalışmaktadır. Bu kurama göre; kan, sarı safra, kara safra ve lenf sıvılarının bireye özgü dengesi, sağlık durumunu ve kişiliği belirlemektedir. Kant'a (2010: 66-69) göre, söz konusu sıvıların denge durumuna bağlı olarak sevdavi, demevi, safravi ve lenfai şeklindeki bireysel farklılıklar ayrılmaktadır. Lenfailer, yetkinlik ve yetenekten son derece yoksun bulunmakta, safravi bireyler ise muhteşem denilebilecek türden baskın bir yücelik duygusu taşımaktadırlar. Bu eserinde Kant (2010: 90), şiir ve retorik sanatlarına bakış açıları bakımından farklılaşan (Fransa ve İngiltere örnekleri kapsamında) hususları değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Ayrıca Kant (2010: 99), ırk ayrımı yapmakta ve siyah tenlileri sanatsal yetkinlik konusunda aşağı görmektedir. Kabul edilemeyecek bu olumsuz görüşünü ise Hume'dan yaptığı şu alıntıyla desteklemeye çalışarak özü kabahatinden büyük bir anlatım ortaya koymaktadır: "Hume, bilim ve sanat alanında büyük bir şey ya da övgüye değer nitelik sunmuş tek bir zenciye rastlanmadığını, oysa beyazlar arasında en alt tabakadan birilerinin sürekli yukarıya yükseldiğini ve üstün yeteneklerle dünyada saygı kazandığını öne sürer."

Goethe (2020: 7; 10), bilimde ve sanatta doğuştan gelen yeteneği vurgulamakta, sanatsal ilhamın varlığına inandığını ifade etmektedir. Goethe (2018: 24-25) bu yeteneği; yüce sevenin esimini duyumsama ve kalpten gelen sıcak ilahi hayal gücü gibi anlatımlarla dile getirmektedir. Sanatta yetkinleşmeye, aşamalı olarak ne şekilde ulaşılabileceğini ise aşağıdaki dizelerinde ifade etmektedir (Goethe, 2020: 15):

*Tasarım ve düşünce,
Bağlantılar ve biçimleme,
Biri ötekini izleyecektir
Ve sonunda iş, kemale erecektir!
İyi buluşlar yapıp akıllı düşünmek,
Güzel biçimleyip inceliklerle yetkinleştirmek,
Böyle kazanmıştır eskiden beri
Sanatçı, o sanatla mayalanan erkini.*

Flaubert (2020: 9; 47; 51), iyi bir hafıza ve çok çalışmayı gerekli kılan âlim (bilim insanı) olmaktan farklı olarak sanatsal yetkinliğin, ilham ve inanç gibi unsurlara bağlı olduğunu belirtmektedir. Flaubert bu görüşü, kişisel anlayışından ziyade yerleşik bir düşünce olarak öne sürmektedir.

Sonradan (Çalışarak) Edinilen Nitelik Olarak Yetkinlik: Sanatsal yetkinliği, doğuştan gelen yeteneklerden veya esinlenmeden ziyade (zira içten gelen bir duygulanım olarak esinlenme de ancak ve ancak doğuştan gelen bir nitelik olarak kabul görmektedir), kişisel gayretlerle yürütülen çalışmalara bağlı olarak geliştirilebildiğini öne çıkararak görüşlere aşağıdaki anlatımlarda yer verilmektedir.

Longin (2016: 12-13), yüce veya derin olanlar konusunda sanat öğretisinin mümkün olmadığı, bu tür imtiyazların teknik kurallara bağlanamayacağı, zira yüce olanın doğuştan

geldiği için sonradan öğretilmeyeceği görüşünün tam karşısında yer aldığını ifade etmektedir. Longin'e (2016: 58) göre, en üst düzey yetkinliğe ulaşarak ölümsüz eserler verebilen yazarlar, hem doğuştan gelen yeteneklerini hem de öğrenim süreçlerinden edindikleri pratik bilgileri birleştirebilenler olmaktadır. Bu nitelikleri sayesinde Homeros, Demosthenes, Platon ve diğer büyük ustalar tam anlamıyla yetkin eserler üretebilmişlerdir.

Anlatı sanatlarında yetkinlik arayışı denildiğinde Batı yazınında öncelikli olarak Proust, Valery ve Mallarme isimleri öne çıkmaktadır. Bu durum, İrlandalı yazar Joyce'u gölgede bırakır gibi görünmektedir. Zira Norris ve Flint (1996: 3-4), Joyce'un başyapıtı olan *Ulysses*'i yazarken ne denli derin bir yetkinlik arayışı içinde olduğunu şu şekilde aktarmaktadır: *Ulysses*'i yazdığı sırada, arkadaşı Frank Budgen'e rastlamaktadır Joyce. Oldukça mutlu görünmekte, başarılı bir gün geçirdiği izlenimi vermektedir. Budgen'in "*Ulysses* nasıl gidiyor?" sorusuna "Bugün çok sıkı çalıştım." şeklinde karşılık vermektedir. "Çok mu yazdım demek istiyorsun?" sorusuna "İki cümle." yanıtını vermektedir. "Sadece iki cümle mi? Doğru sözcükleri mi arıyordun?" şeklindeki ısrarlı sorusuna ise "Hayır, sözcüklerim zaten hazır. Benim aradığım, sözcüklerin cümle içinde doğru sıralanması. Galiba başardım." karşılığını vermektedir. Çok başarılı geçirdiğini belirttiği günde bile ancak ve ancak normal ölçülerdeki iki adet cümle kaleme alabilen bir yazarın, *Ulysses* gibi yüzlerce sayfalık hacimdeki eseri ve diğer eserlerini, çok da uzun olmayan ömrüne nasıl sığdırabildiği ayrı bir tartışmanın konusu olarak algılanabilmekle birlikte, verdiği son cevabında Joyce, yetkinlik arayışı yönüyle öne çıkarılan yazarlardan hiç de geri kalmıyor gibi görünmektedir.

Joyce (2016: 207), yukarıda aktarılan benzer türden bir yaklaşıma, *Sanatçının Genç Adam Olarak Portresi* adlı romanında da yer vermektedir. Romanın kahramanı Stephen, estetik alanındaki çalışmalarının nasıl gittiği sorusuna "on beş günde bir zor bela bir fikir buluyorum talihim yaver giderse" sözleriyle karşılık vermektedir. Zira otobiyografik bir roman olan bu eserde Stephen karakteri, bizzat Joyce'un kendisini temsil etmektedir. Bunun yanı sıra Sean Lester, bir söyleşisinde Joyce'un (2019: 5), *Finnegan'ın Uyanması* adlı eseriyle ilgili olarak şunları söylediğini aktarmaktadır: "*Ulysses*'ten bile daha beter olduğunu ve yazımının on yedi yılını aldığını söyledi." Tesadüf eseri olması mümkün görünmeyen yukarıdaki üç anlatım, Joyce için yetkinliğin de ötesindeki mistik bir konumu işaret eder gibi görünmekte ve yorumu okuyucuya kalmaktadır.

"Kutsal Görev" adlı şiirinde Joyce (2020: 2), Aristoteles'in "katharsis" kavramına gönderme yaparak, yazdığı eserlerin, yüksek duygular oluşturarak okuyanı arındıracak bir yetkinliğe sahip olduğu yönünde iddialı bir söylemde bulunmaktadır. Oysa bütün şiirlerinin toplandığı *Oda Müziği* adlı kitabında, yetkinliğe yaraşmayan bayağı ifadelerle bolca yer vermekten kaçınmamaktadır. "Yakıcı Gaz" adlı şiirini, Maunsal and Co. Yayınevi ile yaptığı anlaşmanın arkasına bir tren yolculuğunda yazdığı göz önünde bulundurulduğunda, eserlerindeki "yetkinlik" hususu tekrar tartışmalı bir noktaya gelmektedir. Joyce'un yıllar sonra bu şiirlerin yayınlanmış olmasından utanç duyduğunu söylemesi de söz konusu tartışmalı konumu gözler önüne sermektedir.

Özellikle kapalı şiirlerinde sembolizm ile özdeşleşen Mallarme (2017), anlatı sanatlarında mükemmellik arayışı bakımından Valery'yi etkileyen öncüller arasında yer almaktadır. Yetkinlik arayışı yönüyle öncü yazarlardan bir diğeri olan Proust'a (2020: 32-33) göre, sanatçı ve yazarlar, ancak ve ancak üstün bir çaba sayesinde çirkinlik ve değersizliğin perdesini kısmen kaldırabilmektedirler. Yetkinliği vurgulayan öncü görüşlere sahip Proust, kendisini etkileyen kişi olarak Fransız şair Fontanes'i göstermektedir. Fontanes'in, yeteneğiyle, çok daha fazlasını yapabileceğini ve daha kalıcı eserler üretebileceğini fakat aylak bir karaktere sahip olmasından dolayı, doğal yeteneğinin yetkinliğe dönüşmediğini belirtmektedir.

Eski ideallerden giderek uzaklaşıldığını öne süren Valery, aynı zamanda yetkin insandan da uzaklaşıldığını ifade etmektedir. Bunun bir sonucu olarak ise sanatın entelektüel yanının zayıfladığını vurgulamaktadır (Valery, 2018a: 101). *Monseur Teste* adlı eserinde Valery (2018b: 20; 22), "M. Teste" ismiyle ifade ettiği anlatım karakteri üzerinden sanatsal yetkinliğe ilişkin görüşlerini dile getirmektedir. Valery, M. Teste hakkında şunları ifade etmektedir: "Üstün bir yetenek değildi ondaki, eğitilmiş veya dönüştürülmüş bir yetenektir... O kadar gerçek, o kadar yeni, her türlü aldatmacılıktan ve olağanüstülükten o kadar azade."

Yetkinliğe İki Yönlü Yaklaşımlar: Tevhidi (2020: 18), insanoğlunun yetkinliğe erişebilecek bir biçimde yaratıldığını, çok şerefli bir amaca çağrılmış, yüksek derecelere erişebilmek üzere planlanıp programlanmış çok muhteşem donanımlarla donatılmış olduğunu vurgulayarak, Kur'an-ı Kerim'in Muttaffin Suresi'nin on sekiz ile yirmi birinci ayetlerinde buyrulan ve yükselme anlamındaki "alâ" kelime kökünden gelen, "yüksek derece" olarak ifade edilebilecek "illiyun" yüce beyanını işaret etmeyi amaçlar görünmektedir. Tevhidi (2020: 94-95), ruhun düşünme/konuşma bölümü ile bağlantı kurularak erişilebilecek olan yetkinliğin, salt doğuştan gelen niteliklerle değil, gayretli bir çalışmayı da gerektirdiğini vurgulamaktadır.

On ikinci yüzyılda yaşamış olan Razi'ye (2018: 30) göre bazı insanlar, yaratılıştan gelen fitratları gereği, manevi açıdan yüce makamlara yükselmeyi arzu etmektedirler. Razi, ilahi esin kaynağının sürekli bir biçimde var olduğunu ve nasibi olan herkesin esinlenebileceğini belirtmektedir. Ankebut suresindeki (29/69) "Bizim uğrumuzda çaba sarf edenleri yollarımıza ulaştıracağız" hükmü ise bu görüşüne kaynak olarak ileri sürmektedir. Razi'nin yetkinlik hususundaki iki yönlü yaklaşımı, şu ifadelerinde belirginlik kazanmaktadır: "Bir kısım nefisler, amaç için güçlü bir istidada sahip olurken bir kısım nefisler de bunun için hiçbir istidada sahip olmayabilir. Bu iki taraf yani yetkinlik ve yoksunluk tarafları arasında güçlülük ve zayıflık bakımından muhtelif ara durumlar vardır."

Endülüs düşünürlerinden Muhyiddin İbn Arabi, yetkin insan teorisinin temel tezlerini öne sürmüştür. Azhap Suresi'nin yetmiş ikinci ayetinde emanetin insan tarafından yüklenilmesi, ayrıca Tin Suresi'nin dördüncü ayetinde geçen ve insanın yaratılış niteliğini açıklayan "ahsen-i takvim" (en güzel kıvam) yüce beyanları, İbn Arabi'nin yetkin insan teorisinin Kur'an-ı Kerim'deki kaynaklarını teşkil etmektedir (Ülken, 2020: 269-271). Bu kaynaklar ise

hem yetkinliğin insana doğuştan bahşedilmiş olmasını hem de insanın, mesuliyeti yüksek emaneti yüklenen gayretli bir çaba içinde bulunduğuna işaret etmektedir.

On beşinci yüzyıl düşünürü Mirandola (2017: 24; 34; 51), sanatsal yetkinliğe ulaşabilmek belagat ve diyalektik sanatları aracılığıyla hem Tanrısal esin hem de heves ve istekli bir çalışma içinde bulunulması gerektiği görüşünü ileri sürmektedir. Novalis (2017: 13) de sanatsal yetkinliğin doğuştan geldiğini, hatta kadınların erkeklerden bu bakımdan daha donanımlı bir biçimde hayata gözlerini açtıklarını belirtmektedir. Aynı zamanda Novalis (2017: 23), yüksek bir düzey olan sanatsal yetkinliğe erişebilmek için çaba ve sürekli tefekkür gerektiğini belirtmekte, böylesi bir yüksek ruh hâline ulaşabilmek için sosyalleşmeden bile belirli ölçülerde fedakârlıkta bulunulması gerektiğini ifade etmektedir. Romantizmin kurucu eserlerinden olan *Geceye Övgüler*'i kaleme alan Novalis, yirmi dokuz yıllık kısa ömrünü, akılcılığın baskın/yerleşik dünya görüşü biçimine geldiği on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde yaşamıştır. Novalis (2019: 26), yaratıcılığa dayalı sanatsal kavrayışları geceye benzetmekte, mekanik düzen ve işleyişi temsil eden saat metaforunu ise gündüze benzetmektedir. Gündelik telaş ve koşuşturmaları, endüstriyel uyum mekanizmalar ile kuralları, sanat alanında yetkin olmaya dönük çabalar ile bütünüyle zıt (gece ile gündüz gibi) bir biçimde betimlemektedir.

Yukarıdaki yetkinlik kavramına dair anlatımlardan yola çıkılarak, aşağıdaki alt başlıkta şiir dışındaki anlatı sanatlarında yetkinlik konusu üzerinde durulmaktadır.

1.2. Şiir Dışındaki Anlatı Sanatlarında Yetkinlik

Çatı bir kavram olarak “anlatı” sözcüğü; şiir, roman, hikâye, masal gibi edebi türlere konu edilen olaylar dizisinin anlatım biçimini ifade etmektedir. Örneğin şiir sanatı olan poetika, orta çağın yedi hür sanatı arasında yer bulmamış, retorik özel ve farklı bir uygulaması olarak kabul görmüştür (Tepebaşılı, 2016: 75). Etkili ve güzel konuşma sanatı retorik, Doğu dünyasında “belâgat” kavramı ile karşılığını bulmaktadır. Özellikle Arap dili ve edebiyatında bağımsız bir ilim olan belâgat, sözün açık bir şekilde söylenmesi, anlaşılır olması, aynı zamanda uygun yer ve zamanda kullanılmasını ifade etmektedir. Tevhidi (2020: 15), alanında kendini kanıtlamış kişilerin, seçkinliğin zirvesinde bulunan üstünlüklerini ve sözleri, kendi değerlerini artıracak cinsten, estetik ve işlemeli bir şekilde sergilemesi gerektiğini belirterek retorik/belagat yetkinliğinin başlıca unsurlarını açıklamaktadır.

Her ne kadar Puşkin, eserlerinde Doğu'ya özgü anlatım tarzlarına yer verse de, özü itibarıyla Batı edebiyatı içinde yer almaktadır. Bundan dolayı, yazınsal yetkinliklere dair görüşlerinin de “belagat” yerine “retorik” bağlamında ele alınması gerekmektedir. Bu makalede, ülkesinde şair yönü daha ağır basan Puşkin'in şiir sanatı olan poetik alanına ilişkin görüşlerinin yanı sıra, retorik de dâhil olmak üzere, edebi anlatılarda yetkinliğe ulaşma çabası bağlamında öne sürdüğü görüşleri ele alınmaktadır. Şiir dilinden düzyazı diline geçiş döneminde yaşamış olmasına rağmen Puşkin'in eserlerinde yalnızca poetik yetkinliğe dair değil, diğer anlatı yetkinliklerine dair görüşlere de sıkça yer vermekte olduğu görülebilmektedir.

2. LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALARIN ÖZETİ

Literatürde Puşkin ve Valery üzerine çok sayıda yayın bulunmasına karşılık, “Puşkin” ve “Valery” anahtar kelimelerinin yan yana geldiği Türkçe ya da İngilizce herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Valery hakkında da ilgili literatürde çok sayıda bilimsel çalışma yürütülmüş olmasına rağmen Valery’nin şiir dışındaki anlatı sanatlarına ilişkin görüşlerini içeren sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır (Franklin, 1979; Nash, 2014). Öte yandan, sanatsal yetkinlik konusunda literatürde çok sayıda yabancı kaynak yer almakta fakat Türkçe kaynak olarak, anlatı sanatlarında yetkinlik arayışının temsilcileri (Çotuksöken, 1993; Bakkal, 1998; Çıkla, 2008; Doğan, 2011) ile yetkinlik arayışının biçimsel (Durukoğlu ve Toprak, 2019) ve psikolojik (Adler, 1996: 131; Adler, 2011a: 27; 2011b: 132; 2012: 90-91; Antony & Swinson, 2000; Shafran ve Diğ.. 2017; Erol, 2019) yönünü irdeleyen çalışmalar bulunmaktadır. Literatür taraması, bu çalışmada üzerinde durulan anlatı yetkinlikleri özelinde daraltıldığında, geçmiş tarihli Türkçe herhangi bir çalışmaya rastlanılmamakta, İngilizce çalışmaların ise iletişim, liderlik, örgütsel davranış, eğitim bilimleri gibi alanlarda yürütüldüğü görülebilmektedir. Sonuç olarak literatür taramasında, genel içerikli yetkinlik çalışmalarının ötesine geçerek Puşkin ve Valery özelinde yürütülen geçmiş tarihli herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu makalede ele alınan konu, öncül kaynak bakımından sınırlı olmasına karşın, ortaya koyduğu bakış açısı yönüyle özgün bir çalışma alanı olma niteliği taşımaktadır.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Nitel araştırma yöntemiyle yapılan bu çalışmada Puşkin’in birincil kaynak eserleri incelenmiştir. Çalışma, genelden özele doğru ilk olarak sanatsal yetkinlik, daha sonra ise anlatı sanatları arasında yer alan yetkinlikler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Puşkin’in anlatı sanatlarına yönelik bakış açısını ele alan bu çalışma betimsel bir niteliğe sahip bulunmaktadır.

Nitel araştırma olarak tasarlanan bu makalenin verileri, doküman incelemesi şeklinde ele alınmıştır. Yıldırım ve Şimşek’e (2016: 189) göre doküman incelemesi, belirli bir durum veya olgunun bilgilerini içeren yazılı kaynakların incelenip değerlendirilmesini ifade etmektedir. Doküman incelemesi aynı zamanda tek başına bir araştırmanın tüm veri kümesini de oluşturmaktadır. Makale, Valery’nin sanatsal bakış açısı doğrultusunda yapılandırılan bir Puşkin okuması şeklinde yürütülmüştür (Puşkin’in eserlerdeki anlatı içerikleri üzerine odaklanılmıştır). Bu bağlamda, hem Valery hem de Puşkin’e ait birincil kaynaklar incelenmiş ve sanatsal yönü olan görüşlere dair çözümlemeler ortaya konulmuştur.

4. ANALİZ: PAUL VALERY’NİN SANAT ANLAYIŞI BAĞLAMINDA PUŞKİN OKUMASI

İlk insandan başlayarak güzel söz söyleme isteği, üzerinde fikir yürütülen ve denemelerde bulunulan bir alan açmış ve edebiyat sanatını meydana getirmiştir. Etkili ve güzel söz söyleme sanatı olan edebiyatta ise bunu en iyi yapan şiirdir. Şiir sanatı, anlatımı daha anlamlı kılabilme adına, tarihsel gelişimi sürecinde sürekli bir arayış içinde bulunmuştur (Durukoğlu ve Toprak, 2019: 47-48).

Aristoteles, güzel söz söyleme isteğini “poetika” ve “retorik” olarak ikiye ayırmış ve bu isimleri taşıyan iki farklı eser kaleme almıştır. Aristoteles (2000: 33), *Retorik* adlı eserinde söylev sanatını, insanların genel bilgi alanı içine giren ve belli bir bilimin sorumluluğunda olmayan bir anlatı biçimi olarak ifade etmektedir. Aristoteles’e göre zaten tüm insanlar görüşlerini sıkça tartışarak, kendilerini savunup başkalarına karşı çıkararak bir anlamda retorik sanatına başvurmaktadır.

Aristoteles’e benzer bir biçimde çağdaş yazar Todorov (2018: 42-43), anlatıya dayalı edebi sanatlar konusunda ikili bir ayrım yapmaktadır. Todorov’un ayrımının bir tarafında şiir sanatı olan poetika; ikinci tarafında ise poetikanın diğer yakın akrabaları olarak ifade ettiği ve söylem ile ilgilenen diğer disiplinler yer almaktadır. Kısacası Todorov, edebiyatı; poetika ve retorik olarak iki temel bileşen bağlamında ifade etmektedir. Diğer bir çağdaş yazar olan Towarnicki ise (2017: 26), bu iki bileşeni, “birbirine komşu tepelerden aynı şeyi söyleyen ancak özdeş olanı söylemeyen şiirsel söz” olarak ifade etmektedir.

Valery, anlatı sanatlarına dayalı eser kaleme alanların, özenli bir çalışma içinde bulunmaları, yazın kurallarına riayet etmeleri, kusursuzluğu hedeflemeleri ve nihayetinde yetkinleşmeye gayret etmeleri gerektiğini çeşitli biçimlerde ve sıkça dile getirmektedir. Valery’ye (2018a: 13; 2018c: 20; 27) göre eserler, konu ile yeteneğin basitçe bir buluşmasından doğuyormuş gibi görünmektedir. Oysa sanatçının derin, hatta akıllıca davranarak zevki ertelemesi ve kestirmelerden kaçınması gerekmektedir. Valery’nin bu görüşü göz önünde bulundurulduğunda, Puşkin’in, *Yevgeni Onegin* adlı başyapıtını yedi yılda tamamlamasındaki emeği ve gayreti çok daha belirgin bir biçimde anlam kazanmaktadır. Üstelik bu hacimli eserin; gerekli (on dördü hece vezni) vezin, uyak, konu bütünlüğü gibi yeteneğin önüne geçen teknik zorluklarla birlikte kaleme alınmasının hiç de kolay olmadığı açıkça görülebilmektedir. Valery (2018a: 109), 1825’ten 1855’e kadar devam eden romantizmi ihtiva eden dönemde öykünme, abartı ve sadece doğrudan duyum yaratmayı hedefleyenlerin kapıldığı kolaya kaçma alışkanlığını, sanat dünyasında yaşanan sürecin kusurları olarak ifade etmektedir. Eserlerini romantizmin egemen olduğu bu yıllarda keleme alan Puşkin, yaşadığı dönemin ötesine geçebilen bir kişilik olarak gerçekçi edebiyat akımının da öncüleri arasında yer almayı başarabilmiştir.

Yukarıdaki anlatım, Puşkin’in sanatsal yetkinlik anlamında erişmeyi hedeflediği üst seviyeyi göstermekte ve aynı zamanda Valery’nin bakış açısıyla da değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Aşağıdaki anlatımlarda ise, genel sanat yetkinliği anlayışından daha özel bir alanı ifade eden retorik (şiir, bir diğer deyişle poetik dışındaki diğer anlatılar) yetkinliğe ilişkin Puşkin’in görüşleri, yine Valery eksenli değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki alt başlık, Aristoteles’e dayanan fakat temel ayrım bakımından günümüze kadar çok fazla değişim göstermeyen (nitekim Todorov ile Towarnicki gibi çağdaş yazarlar da anlatı sanatlarına dair yaptıkları ayrımın Aristoteles ile yakın görüşleri dile getirmektedirler) ikili ayrımın (Edebiyat = poetika + retorik) “şiir anlatısı dışındaki” yönüne dair değerlendirmeleri içermektedir.

4.1. Puşkin'in Eserlerinde Yetkinlik Arayışı: Paul Valery'nin Sanat Anlayışı Bağlamında Değerlendirme

Büyük Petro'nun Arabı tarihi roman denemesinde Puşkin (2020a), Rus sarayındaki Arap kökenli İbrahim'in yaşadıklarını konu etmektedir. Çar I. Petro'nun vaftiz evladı olan İbrahim, eğitim görmek amacıyla Paris'e gitmekte ve burada uzun yıllar kalmaktadır. Rus sarayına döndüğünde de idari birtakım görevler üstlenmektedir. Rus Çarının kıymet verdiği, kendini yetiştirebileceği ve yapmaya istekli olduğu devlet işlerinde yetki tanıdığı biri olmasının yanı sıra, dönemin en popüler dili olan Fransızca'yı etkin bir biçimde kullanıyor olması, İbrahim'i Rus yüksek sosyetesinde dikkat çekici bir konuma taşımaktadır. İbrahim'in Fransızcaya olan hâkimiyeti, akıcı ve etkin hitabetlerde bulunması, Rus yüksek sosyetesini özellikle cezbetmektedir. Ne var ki kişisel karakter bakımından birçok üstün yönün yanı sıra retorik yetkinliğe de sahip olmasına rağmen yüksek Rus sosyetesinin İbrahim'e olan yaklaşımı, belirli bir bariyerin ötesine geçememektedir. Söz konusu bariyer ise İbrahim'in Afrika kökenli olmasından kaynaklanan olumsuz birtakım önyargılara dayanmaktadır. Rus sosyete çevrelerinin İbrahim'e karşı takınmış olduğu ötekileştirici tavır, Valery'nin (ty: 8-9) aşağıdaki anlatımlarıyla anlamlı bir benzerlik ortaya koymaktadır:

Milletler birbirlerine acayip görünürler, tıpkı karakter, yaş, inanç, âdet, ihtiyaç bakımından farklı olan varlıklar gibi. Birbirine meraklı ve kaygılı gözlerle bakarlar; gülümserler, dudak bükerek; ufak bir teferruata hayran olup onu taklit ederler, bütünü küçümserler, kıskançlıkla kıvranırlar veya hor görerek ferahlık duyarlar. Görüşme ve anlaşma dilekleri ara sıra ne kadar samimi olsa da görüşme daima bir noktaya gelince anlaşılmaz olur ve kesilir... Kendilerini diğerleriyle ya toprak genişliği, ya maddi gelişme, ya âdet ya hürriyet, ya genel düzen, ya kültür, ya sanat eserleri yahut da hatıralar ve beslenen ümitler açısından kıyas etmelerine göre, milletler kendilerini daha fazla beğenme sebeplerini kaçınılmaz bir biçimde bulup çıkarırlar.

Valery (ty: vii), içinde bulunulan zaman dilimi bağlamında sağlıklı görüşlere sahip olabilmek için tarihsel incelemelerde bulunmak gerektiğini vurgulamaktadır. Hatta onu bu konuda yeterince derinleştirme hususu üzerinde durmakta, milletlerin geleceğine dönük uğraşı içinde bulunan kişilerin, tarihten beslenmiş olduklarını belirtmektedir. Tarihten esinlenerek yürütülen yazınsal çalışmalar konusunda Valery (ty: viii) şu görüşü öne sürmektedir: “Yazma sanatının büyü, bizi hayal yoluyla, onların diledikleri çağa götürür. Bu sebeple düpedüz hikâye ile düpedüz tarih arasında bütün dereceler mümkün ve mevcuttur: Tarihi romanlar, romanvari biyografiler vb. zaten tarihin kendisinde bile bazen olağanüstü şeylerin görüldüğünü bilirsiniz.” Puşkin, Valery'nin bu görüşü ile önemli ölçüde örtüşen bir tarihsel çalışma yürütmüştür. Puşkin, 1773-1775 yıllarında gerçekleşen Pugaçev Ayaklanması konusunda tarihsel gerçekliklere dayalı bir edebi çalışma yapmak istemiştir. Bu amaç doğrultusunda 1833 yılında Kazan ve Orenburg'a gitmiş, ayaklanma bölgelerini bizzat gözlemlemiş ve bu köylü ayaklanmasının birincil tanıklarıyla yüz yüze görüşmeler yapmıştır. Tarih çalışmaları sürecinde aynı konuda bir roman yazma düşüncesini de bu gezisinde olgunlaştırmıştır. Puşkin, *Pugaçev Ayaklanmasının Tarihi* adlı öyküsünü 1834'te, *Yüzbaşının*

Kızı romanını ise 1836'da yayınlamıştır (Behramoğlu, 2013: 218). Her ne kadar tarihi bir kişilik de olsa, neticede Çarlık yönetimine karşı ayaklanma başlatmış biri olan Pugaçev hakkında yazdıklarından dolayı Puşkin, özellikle Çar Nikolay tarafından pek de hoş karşılanmamış ve sansüre uğramıştır. Puşkin'in anlatımlarında, gerçek bir tarihi kişilik olan Pugaçev'in olumsuz niteliklerinin yanı sıra olumlu sayılabilecek niteliklerine de yer veriliyor olması saray çevrelerinde yadırganmıştır. Puşkin, gerçekçi edebiyat anlayışından, "Pugaçev" gibi bir ayaklanmacı söz konusu olduğunda bile vazgeçmemiştir. Uğradığı sansür uygulamasına rağmen Puşkin, yazınsal faaliyetlerini sürdürmüş fakat daha temkinli davranmaya özen göstermiş, tarihle olan bağını tümüyle kesmemiş, hatta bu anlayışını, çağdaşı olan diğer yazarlara da tavsiye etmiştir. Örneğin, Gogol (2018) tarafından kaleme alınan tarihi nitelikli *Ölü Canlar* adlı romanının ana fikrinin Puşkin tarafından oluşturulduğu bilinen bir gerçekliktir. Nitekim Puşkin'in ana fikrine sadık kalan Gogol, tarihi araştırma ve incelemeleri kapsamında edindikleri tarihi gerçeklikleri *Ölü Canlar* romanına, öncülü ve fikir babası Puşkin'in önerileri doğrultusunda, gerçekçi bir biçimde yansıtmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında sanatçılar, burjuva sınıfının temel niteliklerini keşfederek bunu eserlerine konu etmeye başlamışlardır. Romantik anlayış ile taban tabana zıt yönlerde sahip kişilikler olarak betimlenen burjuvaya, birbiri ile çelişen özellikler yüklenmiştir. Hem göreneklerin kölesi hem de ilerleme taraftarı biçimine sokulmuş, sağlamı seven ve olgunlaşmaya inanan niteliklerle karakterize edilmiştir. Açık gerçekliğin timsali, hayat şartlarının zorunlu bir biçimde iyileştirilmesi inancını taşıyan burjuvanın aksine sanatçı karakterleri ise "hayal" âleminde yaşamayı benimsemektedir (Valery, ty: 56-57). Valery'nin bu burjuva tarifine benzeyen tipler Puşkin'in eserlerinde de çokça yer almaktadır. *Yevgeni Onegin* manzum-romanında; belagat, şiir, ekonomi ve daha birçok konudaki kırık dökük bilgisiyle Onegin karakteri (Puşkin, 2020b: 21-23), *Cimri Şövalye* tragedyasında Yahudi rehinci Solomon karakteri (Puşkin, 2019: 9-13), *Dubrovski* romanında geçici heveslere dalmaktan geri durmayan, gösterişçi tüketimden hoşlanan servet avcısı Vladimir Dubrovski karakteri (Puşkin, 2020a: 211), *Mısır Geceleri* hikâyesinde ağgözlü, dünya malına tutkun, sürekli bir biçimde para hesabı yapan İtalyan Emprovizatör karakteri (Puşkin, 2020a: 344) ve "Bir Kitap Satıcısının Şairle Konuşması" eserindeki paraya düşkünlüğü temsil eden Kitap Satıcısı karakteri (Kuleşov, 2018: 201-202) bu konuda verilebilecek başlıca örnekleri teşkil etmektedir. Puşkin, bu karakterlere eserlerinde çoğunlukla yergili bir biçimde yer vermektedir.

Valery (2018a: 77), edebiyatın devamlı surette artmakta olan gücünü şu şekilde ifade etmektedir: "Edebiyat her şeye gücü yeten, ünü yaratan veya yok eden bir yargıca dönüştü. Bir resme verilen değer, onu göklere çıkaran veya yerin dibine sokan yazarın yeteneğine bağlıdır." Valery'nin anlatımı, Puşkin'in yazınsal alandaki niteliklerini belirgin bir biçimde izah etmektedir. Puşkin'in öncelikli olarak şiirleri, bunun yanı sıra da hikâye, roman, tragedya, masal ve eleştiri türü yazıları Rus halkı tarafından beğeniyle okunmuştur. Puşkin'in anlatı sanatlarındaki yetkinliği, onun küçük yaşta Rusya çapında tanınması ve sevilmesini sağlamıştır. Kazandığı ünün de etkisiyle, yazdıklarının toplumdaki etkisi giderek daha belirgin bir biçimde hissedilmeye başlamıştır. Puşkin'in ülke insanı üzerindeki etkisinin

artmaya başladığı bu yıllarda (1825), “Dekabristler” olarak adlandırılan bir grup subay, Çarlık rejimine karşı ayaklanma girişiminde bulunmuştur. Girişiminde başarısızlığa uğrayan subaylar Sibiry’a sürgüne gönderilmiştir. Sürgün sonrasında halk isyanlarından endişe duyan Çar I. Nikolay, toplum ile uzlaşma ve barışma yolları aramaya başlamıştır. Çar, ayaklanmacılarla yakın fikirlere sahip Puşkin’i kendi tarafına çekerek hanedan şairi yapmak istemiş ve böylece Puşkin’in bizzat sansürçüsü olacağını ilan etmiştir (Miziev ve Necdet, 2003: vii).

Dekabrist hareketin içinde bulunan bazı subaylarla yakın bir ilişkisi olduğu, bazılarıyla okul yıllarından gelen bir yakınlığının varlığı, Çarlık bürokrasisi tarafından bilinmektedir. Ayrıca rejim karşıtı fikirleri nedeniyle, Çarlık muhafız alayının keskin nişancılarından olan D’Anthes’in, Puşkin’e karşı harekete geçirildiği görüşü ileri sürülmektedir. Nitekim D’Anthes, özel yaşamına yönelik Puşkin’i kışkırtacak davranışlar sergilemeye başlamıştır. Israrlı bir biçimde özel yaşamı üzerinden tahrik edilmesi durumunda, duygularına hâkim olamayacağı tahmin edilen Puşkin, öngörüldüğü üzere, çok da akla uygun olmayan bir meydan okumayla D’Anthes’i düelloya davet etmiştir (Bulgakov, 2012: 55). Düelloda yaralanan Puşkin, bilgisiz ve ehliyetsiz doktorların müşahedesinde adeta planlı ve düşünülmüş bir şekilde ölüme mahkûm edilmiştir (Bulgakov, 2012: 87-90). Kısa bir süre sonra, Puşkin’in yazgısına oldukça benzeyen bir ölüm, rejim karşıtı ve Puşkin ile yakın görüşteki bir diğer şair (aynı zamanda subay) olan Lermontov’un başına gelmiştir. Lermontov’un (2000: 32-34), Puşkin’in ölümü üzerine kaleme aldığı “Şairin Ölümü” adlı şiiri, Rusya’nın her yerinde büyük bir heyecan yaratmıştır. Lermontov’un şiiri, Petersburg’da dilden dile yayılmaya başlayınca kentin yöneticileri durumdan endişelenerek ihbarda bulunmuştur. Bunun sonucunda da Lermontov sürgün edilmiştir. Puşkin ve Lermontov’un ardışık bir biçimde ve benzer şekillerde ölmeleri, kurgulama sonucunda sanatsal yetkinlik sahibi bireylerin, çekememezlik ya da politik oyunlar aracılığıyla haksızlığa uğratılabileceği hatta yaşamlarının sonlandırılabilceğini göstermektedir. Sonuç olarak Valery, edebiyatın gücünün devamlı olarak artmakta olduğu yönünde görüş öne sürmüş, Puşkin’in ise eserleri aracılığıyla toplumda geniş yankılar uyandırması yönüyle bu görüşün yaşamsal karşılığını ortaya koymuştur. Söylevin etkili ve güzel bir biçime getirilerek baliğ söz söyleme (belagat/retorik) açısından değerlendirildiğinde Puşkin’in kaleme aldığı eserleri salt şiir olarak nitelendirmek, indirgemeci bir yaklaşım olmanın ötesine geçmeyecektir. Zira toplum tarafından sevilen edebi kişilik olan Puşkin’in ölümü sonrasında hem kendisinin manevi şahsiyeti hem de hakkında kaleme alınan etkileyici yazın (*Şairin Ölümü* şiiri), Petersburg’da yaşananlardan da görülebileceği üzere, dilden dile dolaşan bir retorik söyleve dönüşerek toplumu derinden etkileyen bir biçime dönüşebilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Valery’nin teorik yaklaşımları temelinde Puşkin tarafından kaleme alınan eserler incelenmiştir. Valery (2020: 243), edebi eserlere dair yazılan her türlü taklit, şerh, haşiye ve akademik çalışmayı, ilgili eserin besin değerini belirlemeye çalışan bir uğraşı olarak nitelendirmektedir. Böylesi bir nitelendirme, ölümünün üzerinden uzun yıllar geçmesine

rağmen Puşkin'in eserlerinin “besin değeri”nin azalmadığını göstermesi açısından bu makale ve benzeri çalışmaların sağladıkları katkıyı daha anlamlı kılmaktadır.

“Yazma izni sadece konularını yakından bildiklerini ispat edebileceklere verilseydi işsizler listesi dolup taşardı” diyen Valery (ty: 135), yazma eylemi ile sanatsal veya yazınsal eser ortaya koyma eylemi arasındaki farkı dile getirmektedir. Valery, pratik bir uygulama sonucunda oluşturulan yapıtlara dair yazma olanağının, yalnızca söz konusu yapıtları oluşturma yetkinliğine sahip bireylere verilmesi durumunda, bu makale gibi inceleme veya araştırmaların yürütülmesinin ne kadar güçleşeceğini vurgulamaktadır.

Dünyada tanınmış eserlere dair görüş belirtirken oldukça dikkat etmek gerekmektedir. Söz konusu durumdan dolayı bu makalede, kesin hükümlerden ve mahkûm edici yaklaşımlardan olabildiğince kaçınılmıştır. Ayrıca, ele alınan herhangi bir yapıtın, belirli bir özelliğine odaklanmak, diğer bazı özelliklerini geri plana atma pahasına yapılabilmektedir. Bu makalede, Puşkin'in yazınsal yetkinlikler konusunda ileri sürdüğü görüşlere odaklanıldığı için, onun eserlerinin diğer nitelikleri üzerinde durulmamıştır. Nitekim Todorov'a (2018: 36) göre bilimsel çalışmalar, ulaştığı kesinlikten daha çok, çözümlemeyi yapan araştırmacının seçtiği perspektifi ön plana çıkarmaktadır. Bu tür araştırmaların amacı, ele alınan çalışma materyalini, anlamlı katkıların sağlanabileceği bir alana aktarmaktır.

Hegel'e (2011: 11) göre, belirli bir kültürde yetişen bireylerde kendine özgü farklı tonlar kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Yazarın anlatısında ortaya çıkan niteliklerin hem bütün zamanlara hem de bütün kültürlere uyarlanması oldukça güçtür. Bu görüşünde Hegel, anlatıya dayalı eserlerde ortaya çıkabilecek hem tarih hem de kültür yanılgısına (anakronizm) işaret etmektedir. Bilindiği üzere, herhangi bir durum veya olgu, ortaya çıktığı dönemin şartlarında değerlendirilmediğinde tarih yanılgısı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bahse konu edilen durum veya olgunun dönemsel şartlarının yanı sıra, yaşanan kültürün de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu makalede, Puşkin'den yaklaşık yetmiş yıl sonra dünyaya gelen Valery eksenli değerlendirmelere yer verilmesi, sözü edilen zaman yanılgısını önemli ölçüde gidermektedir. Hem Puşkin hem de Valery'nin Batılı birer şair olması ise kültürel yanılgının önüne geçilmesi çabasındaki bir diğer hususu ifade etmektedir.

Literatür özetinde de ifade edildiği üzere, bu makalenin konusu özelinde (dolaylı çalışmalar yapılmış olmasına karşın) geçmiş dönemli çalışmaya rastlanmamış olması, makalenin keşifsel yönünü ortaya koymaktadır. İlk bakışta olumlu gibi görünen bu hususa Aristoteles çok da müspet yaklaşmamaktadır. Zira belirli bir konuyu ilk olarak ele alan çalışma; hem henüz genç, hem daha yolun başında, hem de ilk olduğundan üzerinde durduğu konuyu ancak yarım (sınırlı) bir biçimde ele alabilmektedir (Aristoteles, 2019: 61). Bu makaleyi sınırlar gibi gözüken bu durum, gelecek çalışmalar için, Aristoteles'in vurguladığı yarım (sınırlı) kalan yönleri tamamlama bakımından çok çeşitli olanaklar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1996). *Psikolojik Aktivite (Üstünlük ve Toplumsal İlgi)* (Çev. B. Çorakçı). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2011a). *Yaşama Sanatı*. (Çev. K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2011b). *Çocukta Yaşamsal Sorunlar*. (Çev. İ. Kırımlı). Ankara: Alter Yayınları.
- Adler, A. (2012). *Bireysel Psikoloji*. (Çev. C. Çelebi). Balıkesir: Altınpost Yayınları.
- Aristoteles, (2000). *Retorik*. (Çev. M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles, (2019). *Metafizik*. (Çev. Y. G. Sev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Arslan, F. (2018). Paul Valery, “Birkaç Söz” Monsieur Teste içinde, Çev. Fahrettin Arslan, Ketebe Yayınları, İstanbul, ss. 9-10.
- Antony, M. M & Swinson R. P. (2000). *Mükemmeliyetçilik Dost Sandığımız Düşman*. (Çev. A. Açıkgöz). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Bakkal, R. (1998). *Tanıtamadığımız Yahya Kemal*. İstanbul: Avrasya Bir Vakfı Yayınları.
- Behramoğlu, A. (2013). *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bulgakov, M. (2012). *Son Günler (Aleksandr Puşkin)*. (Çev. M. Beyhan). İstanbul: Everest Yayınları.
- Çıkla, S. (2008). Yahya Kemal’in Şöhreti ve Mükemmeliyet Anlayışı, Bir Medeniyeti Yorumlamak Ölümünün 50. Yılında Yahya Kemal Beyatlı Sempozyumu, 125-133.
- Çotuksöken, Y. (1993). “Sabahattin Kudret Aksal: Yazında Yetkinliği Arayan, Yetkinliği Özgün Dilsel Yapı Kurmada Bulan Çok Yönlü Sanatçımız, Cumhuriyet Kitap, S. 168, ss. 8-9.
- Dervişoğlu, İ. & Yılmaz, M. Y. (2005). *Güzel ve Etkili Konuşma*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Descartes, R. (2019). *Ruhun Tutkuları*. (Çev. M. Erşen). İstanbul: Say Yayınları.
- Doğan, M. C. (2011). “Mükemmeliyetçiliğin Yarım Bıraktığı Şiirler”, *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, ss. 101-113.
- Durukoğlu, S. & Toprak, A. S. (2019). Şiirde Biçim Bağlamında Yenilik - Mükemmellik Arayışları ve Parnasizmin Kısa Tarihi. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 7(17), 47-59.
- Erol, Z. (2019). *Mükemmeliyetçi Kişilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Flaubert, G. (2020). *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*. (Çev. İ. G. Ateş). İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Franklin, U. (1979). *The Rhetoric of Valery's Prose “Audabes”*, Toronto: University of Toronto Press.

- Goethe, J. W. (2018). *Genç Werther'in Acıları*. (Çev. Y. Pazarkaya). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Goethe, J. W. (2020). *Yarat Ey Sanatçı Şiirler, Roma Ağıtları, Akhilleus*. (Çev. A. Cemal). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gogol, N. V. (2018a). *Ölü Canlar*. (Çev. M. Beyhan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2011a). *Tarih Felsefesi-3 Yunan ve Roma Dünyası* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2011b). *Tarih Felsefesi-1*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hesiodos, (2020). *Thegonia İşler ve Günler*. (Çev. A. Erhat ve S. Eyüboğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İbn Tufeyl, (2020). *Hay Bin Yazkan*. (Çev. R. Reşid). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Joyce, J. (2016). *Sanatçının Genç Adam Olarak Portresi*. (Çev. G. Birol). Ankara: Yason Yayınları.
- Joyce, J. (2019). *Bırak Beni Seveyim Mektuplar*. (Çev. P. Arda). İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Joyce, J. (2020). *Oda Müziği Bütün Şiirleri*. (Çev. O. Çakmakçı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kant, I. (2010). *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Kaplan, M. (2013). "Tanpınar Hakkında Birkaç Söz", Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur içinde, Dergâh Yayınları, İstanbul, ss. 5-10.
- Kechichian J. & Dekmejian, R. H. (2009). *Adil Hükümdar*. (Çev. B. Doğru). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kierkegaard, S. (2017), *Meseller*. (Çev. O. Çakmakçı). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kierkegaard, S. (2020). *Korku ve Titreme*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.
- Kuleşov, V. İ. (2018) *Puşkin Yaşamı ve Sanatı*. (Çev. B. Karaca). Ankara: Cümle Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meali (2012). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Lermontov, M. (2000). *Şairin Ölümü*. (Çev. K. Miziev ve A. Necdet). İstanbul: Broy Yayınevi.
- Longin, (2016), *Yüce Poetika*. (Çev. F. Tepebaşılı). Konya: Palet Yayınları.
- Mahmudova, G. (2009). Ünlü Rus Şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in Şiirlerindeki İstanbul. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 28, ss. 59-67.
- Mallarme, S. (2017). *Zorla Dönmeyecek Şans*. (Çev. T. Kaban). İstanbul: Lakin Yayınları.
- Mettrie, J.O. (1980). *İnsan Bir Makine*. (Çev. E. Bayramoğlu). İstanbul: Havass Yayınları.

- Mirandola, G.P.D. (2017). *İnsanın Değeri Üzerine Söylev*. (Çev. D. Boz ve C.A. Nas). Ankara: Herdem Kitap.
- Miziev, K. & Necdet, A. (2003). “Sunuş”, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Aşk Şiirleri içinde, Çev. Kanşaubiy Miziev ve Ahmet Necdet, Everest Yayınları, İstanbul, ss. v-viii.
- Montesquieu, (2020). *Beğeni Üzerine Bir Deneme*. (Çev. A. Aggöl). İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Nash, S. (2014). *Paul Valery's Album de vers anciens A past Transfigured*, New Jersey: Princeton University Press.
- Norris, D. & Flint, C. (1996). *Joyce Yeni Başlayanlar İçin*. (Çev. Ü. Tamer). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Novalis, F. L. F. von H. (2003). *Poetika*. (Çev. A. Sarı ve Ş. Çoraklı). Erzurum: Babil Yayınları.
- Novalis, F. L. F. von H. (2017). *Mahrem Günce*. (Çev. M. B. Albayrak). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Novalis, F. L. F. von H. (2019). *Geceye Övgüler*. (Çev. A. Cemal). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon, (2009). *Diyaloglar*. (Çev. T. Aktürel). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon, (2017). *Phaidros*. (Çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Plutarkhos, (2020). *Demosthenes – Cicero -Paralel Hayatlar-*. (Çev. İ. Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Proust, M. (2020). *Okuma Üzerine*. (Çev. D. G. Baskıcı). İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Puşkin, A.S. (2019). *Küçük Tragedyalar*. (Çev. T. Y. Ögüt). İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.
- Puşkin, A.S. (2020a). *Yüzbaşının Kızı -Bütün Öyküler Bütün Romanlar-*. (Çev. A. Behramoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Puşkin, A.S. (2020b). *Yevgeni Onegin*. (Çev. A. Yaran). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Razi, F. (2018). *Arifler ve Olağanüstü Hadiselerin Sırları*. (Çev. Ö. Türker). İstanbul: Hayy Kitap.
- Shafran, R, Egan, S. & Wade T. (2017). *Mükemmeliyetçilik (Yaşanmış Örnekler, Pratik Öneriler, Uygulamalar)*. (Çev. D. Onuk). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Shakespeare, W. (2019). *Soneler*. (Çev. C. N. Öztürk). İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Tepebaşılı, F. (2016). “Yüce Poetika’ya Giriş”, Longin, *Yüce Poetika* içinde, Çev. Fatih Tepebaşılı, Palet Yayınları, Konya, ss. 73-119.
- Tevhidi, E. H. (2020). *Akıl, Ahlak, Eylem ve Ruh Üzerine Akşam Sohbetleri*. (Çev. M. H. Özev). İstanbul: Karbon Kitaplar.

- Todorov, T. (2018). *Poetikaya Giriş*. (Çev. K. Şahin). İstanbul: Metis Yayınları.
- Towarnicki, F. de (2017). *Martin Heidegger Anılar ve Günlükler*. (Çev. Z. Durukal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2020). *Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi Kaynakları ve Etkileri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Valery, P. (ty). *Bugünkü Dünyaya Bakış ve Diğer Denemeler*. (Çev. V. Hatay). Ankara: Tur Yayınevi.
- Valery, P. (2018a). *Degas Dans Desen*. (Çev. O. Türkay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Valery, P. (2018b). *Monsieur Teste*. (Çev. F. Arslan). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Valery, P. (2018c). *Eupalinos ve Öteki Söyleşimler*. (Çev. T. Yücel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Valery, P. (2020). *Şiir Sanatı*. (Çev. A. Ölmez). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.